

نیم نگاهی به عنوانهای

موسوعة الإمام السيد عبدالحسین شرفالدین

عبدالله امینی پور

موسوعة الامام عبدالحسین شرفالدین؛ اعداد و تحقیق:
مرکز العلوم والثقافة الاسلامیة قسم إحياء التراث الاسلامی،
بیروت، دارالمورخ العربی، ۱۳۲۷، ۱۱ جلد، وزیری، عربی.

عنوان یازده جلدی که به معرفی آن می‌پردازیم، مجموعه آثار قلمی علامه شرفالدین است. امام شرفالدین (۱۲۹۰-۱۳۷۷)، یکی از عالمان فرزانه لبنانی است. وی از دانشمندان و فرهیختگانی است که در راه اصلاح و پیشرفت، و توسعه علمی و فرهنگی جامعه اسلامی بسیار کوشید. کنگره بین‌المللی بزرگداشت وی در زمستان ۸۳ در قم، و دومین نشست آن در بهار ۸۵ در لبنان برگزار شد. بدین مناسبت واحد احیای آثار اسلامی^۱ به بازخوانی و تصحیح و چاپ و نشر آثار وی اقدام کرده است. اثر حاضر، مجموعه نگاشته‌های علامه شرفالدین به نام «موسوعة امام شرفالدین» است. چاپ و انتشار این مجموعه آثار، به صورت کامل، امکان آگاهی بر آرای آن دانشمند اصلاحگر را فراهم می‌آورد، نیز پیشرفت و دگرگونی دانش و علوم اسلامی را می‌نمایاند.

قالب و شیوه تحقیق

پس از اینکه مقرر شد مجموع آثار علامه شرفالدین، تحقیق شود و کتابهای ایشان در موسوعه و دایرةالمعارف، یکجا چاپ و منتشر گردد، اقدامات زیر انجام گرفت:

۱. گردآوری تمامی کتابهای چاپ شده، به ویژه چاپ نخست هر عنوان و چاپهایی که در زمان حیات علامه زیر نظر او بود، مانند چاپ اول و دوم *المراجعات*. چاپ دوم این اثر در برخی واژه‌ها و

عبارات، متفاوت است، چون توسط نگارنده در زمان حیات، بازنگری و بازنویسی شد. حتی کتابهایی که ابتدا به صورت مقاله منتشر شده بود مانند *الفصول المهمة و مؤلفوا والشیعة جمع آوری شد*، سپس نواقص و کاستی چاپها و تصحیحهای پیشین بررسی گردید.

ضمن گردآوری تمامی کتابهای علامه شرف‌الدین، با خاندان و بازماندگان ایشان در لبنان، ارتباط برقرار شد، در نتیجه برخی دستنوشته‌ها و اجازاتی که چاپ نشده بود، نیز مقالاتی که در مجله «العرفان» چاپ شده بود، به دست آمد، مانند: «زکاة الاخلاق، فریضة ما اداها إلا علی (ع) و...» البته هنوز برخی آثار علامه به دست نیامده، و در صورتی که پی‌گیری نمر دهد، در چاپهای بعدی، دستاوردها و آثار به دست آمده، افزوده خواهد شد. برخی آثار مخطوط و منتشر نشده که علامه در کتاب *بنیة الراغبین* از آنها نام برده و همگان بر فقدان آنها گمان داشتند، شناسایی شد، مانند *تحفة المحدثین، الفضائل الملققة، الاسئلة والأجوبة*.

۱. آیات، روایات، اقوال، اشعار و هر مطلبی که نیازمند مراجعه و مستندسازی بود، پژوهش شد. تمامی مصادر مذکور در متن آثار، یافت شد و برخی منابع دیگر از مصادر اهل سنت اضافه گردید.
۲. اگر اثری چند چاپ داشت، نسخه‌ها مقابله شده، در صورت بروز اختلاف، درست‌ترین نوشته انتخاب گردید، نیز واژه‌های مشکل، شرح شده، متن و حاشیه‌ها سروسامان داده شد. حتی از دست نویس برخی کتابها مثل *بنیة الراغبین و المراجعات* استفاده شد.
۳. نسخه آماده چاپ در رایانه، با نسخه معیار مقابله و تطبیق داده شد. نیز ویرایش و بازسازی نگارشی متن آثار بر اساس املاهای جدید عربی، بدون دگرگونی در عبارت نگارنده به فرجام رسید.
۴. صفحه‌آرایی که شامل پاراگراف‌بندی، عناوین داخل متن، عنوانهای سر صفحه است، انجام شد.
۵. کنترل نهایی از جهت تایپ و کنترل اعراب و دیگر اقدامات لازم انجام گرفت.
۶. سیاهه و نمایه آیات، احادیث، اقوال، اشعار، امثال، اعلام و اماکن، نیز سیاهه محتوای هر کتاب تنظیم گردید.

علامه شرف‌الدین بر هر یک از آثار خویش، حاشیه و توضیحاتی در تفسیر عبارات مشکل و پیچیده نوشته، مطالب اجمالی را تفصیل داده، استشهادات به حدیث و... را افزوده است. در این باره آنچه نیازمند تحقیق و تخریج بود، انجام گرفت. پاورقیهای مؤلف از پاورقیهای گروه تحقیق جداست، چنان که متن دارای سه قسمت است: متن اصلی، پاورقی مؤلف و پاورقی پژوهش.

شایان ذکر است ترتیب آثار *مانای امام شرف‌الدین*، در چاپ کنونی بر حسب اهمیت موضوعی و پژوهشی و شیوه تحقیق بوده، برخی مجلدات، دو عنوان یا بیشتر را در برمی‌گیرد. یک مجلد نیز مختص مقالات و مجلدی دیگر سخنرانیها و نامه‌ها و اجازات و تقریظات علامه است. «بنیة الراغبین» و ملحقات آن به طور جداگانه در دو مجلد آمده است. قابل توجه آنکه پژوهش در مجموع آثار حاضر، حدود پنج سال به طول انجامیده است. اینک معرفی اجمالی هر مجلد:

مجلد صفر (مدخل)

این جلد با بیش از پانصد صفحه، به زندگینامه علامه شرف‌الدین اختصاص داده شده است. نویسنده (سیدمنذر حکیم) به تبارشناسی جنبش اصلاحگری پرداخته، ضمن بیان نقش و تأثیر علامه شرف‌الدین، کسانی را که پیش از وی در این راه گام نهادند (همچون میرزای شیرازی، صاحب فتوای تنباکو، یا سیدجمال‌الدین اسدآبادی) یا بعدها این راه را ادامه دادند (مانند سیدمحمدسعید حنبوی در عراق) معرفی کند. نیز اوضاع بین‌المللی را در زمان حیات علامه گزارش کرده، به استعمار غرب و سقوط دولت عثمانی اشاره دارد. سپس به جهاد و مبارزه علامه شرف‌الدین بر ضد استعمار در سوریه و لبنان پرداخته و آزار و اذیت‌هایی را که در این راه تحمل کرده، و همچنین تبعید وی را نیز گزارش می‌نماید. سپس به گزارش اقدامات و فعالیت‌های اجتماعی فرهنگی وی می‌پردازد، نیز مؤسسات خیریه و مدارس را که راه‌اندازی کرد.

این جلد در بردارنده ده باب است: جنبش اصلاحگری در زمان شرف‌الدین، شرف‌الدین کیست تاریخچه زندگی امام شرف‌الدین (مرحله رشد و بالندگی)، امام شرف‌الدین در جبل عامل، امام شرف‌الدین و جنبش فرهنگی، رخدادهای جهان و دریای میانه (مدیترانه) بین دو جنگ جهانی، امام شرف‌الدین در روزهای جنگ جهانی دوم، حلقه اخیر حیات امام شرف‌الدین، در گذشت امام شرف‌الدین، مکتب امام شرف‌الدین.

مجلد اول، المراجعات

در بردارنده مباحثی درباره امامت طبق مذهب شیعه و تحقیق جانشینی و خلافت پیامبر و... که در ۱۱۲ عنوان نامه که بین علامه شرف‌الدین و شیخ سلیم بُشری (رئیس وقت دانشگاه الأزهر و رئیس مجلس اعلای اسلامی مصر) رد و بدل شده تدوین یافته است؛ ۵۶ پرسش و پاسخ کلامی و اعتقادی، این عنوان، ارزنده‌ترین اثر در قرن چهاردهم اسلامی است. زبان نامه‌ها ادبی، زیبا و محکم و مطالب مطرح شده در آن غنی و سرشار است. ^۳ سؤالیهای مهمی که در بحث امامت مطرح است، در این کتاب، به خوبی و اتقان پاسخ گفته شده است.

این مکاتبات، اندکی (سه سال) پیش از شروع جنگ جهانی اول بوده، برخی نامه‌ها در حمله فرانسویها به بیت علامه شرف‌الدین، از بین رفته یا سوخته که علامه از نو آنها را بازنویسی کرده است. چاپ نخست آن در ۱۳۵۵ هجری بوده و تاکنون بیش از پنجاه نوبت، تجدید چاپ شده؛ نیز به زبانهای گوناگون ترجمه شده است.

مجلد دوم، النص و الاجتهاد

بیان صد مورد از اجتهاد خلفا و صحابه در برابر نصوص است. نقد و بررسی اصل مبحث، یعنی اجتهاد در مقابل نص، و موارد مورد بحث، چارچوب کتاب را در هفت فصل تشکیل می‌دهد.

«اجتهاد در مقابل نص» اصطلاح اصولی است و به معنای مقدم داشتن نظر شخصی در برابر فرمان خدا و پیامبر است. «نص» گفتار صریح خدا (قرآن) و فرمایش روشن پیامبر است که راویان اخبار و احادیث رسانده‌اند و محدثان شیعی و سنی در منابع معتبر آورده‌اند. «اجتهاد» به معنای به کارگیری رأی و نظر، نیز برداشت حکم است، اما این کار برای مجتهد و آگاهان مجاز است [به شرطی که همخوان با قرآن و سنت باشد، نه برای آنکه در مقابل نص، اجتهاد می‌کند و می‌گوید خدا و پیامبر برای خود نظری دارند و من هم نظری! نگارنده این اثر را در ۸۵ سالگی نوشته و تجارب بیش از نیم قرن خود در پژوهش و تحقیق را در آن به نمایش گذاشته است.

در مقدمه تحقیق کتاب آمده است که علامه شرف‌الدین برای وحدت مذاهب اسلامی، چهار قدم اساسی برداشت که عبارت‌اند از:

- گام نخست، نگارش *الفصول المهمه* در ۱۳۲۷ که علما و اندیشوران را به آگاهی و آزاداندیشی می‌خواند.
 گام دوم، تألیف *المراجعات* در ۱۳۲۹.
 گام سوم، نوشتن نامه‌ها و رساله‌هایی مانند *الی المجمع العربی بدمشق، ابوهریره، اجوبه مسائل جارالله* و...
 گام چهارم، تألیف کتاب *النص و الاجتهاد* است. این کتاب توسط آقای علی دوانی، با عنوان *اجتهاد در مقابل نص*، به فارسی ترجمه شده است.

مجلد سوم، الفصول المهمه، ابوهریره

این جلد، دو عنوان از آثار علامه را در بردارد که جداگانه به معرفی اجمالی هر عنوان می‌پردازیم:
 الف) *الفصول المهمه فی تألیف الامه*
 بحثهایی درباره برخی مسائل اختلافی بین شیعه و سنی در اصول و فروع دین و حقایق تاریخی با استناد به عقل و نقل و استنتاج.

استاد محمدرضا حکیمی در معرفی این عنوان می‌نگارد: «منشور وحدت و برادری و بیانیه اسلامی، حقایق بسیاری برای آگاهان اهل سنت و شیعه در این کتاب گردآمده است». عنوان این اثر به معنای «بحثهایی مهم در راه متحد ساختن امت اسلامی» است که در دوازده فصل تدوین شده است:

۱. آیات و روایاتی از پیامبر که مردم را به همبستگی، الفت و دوستی می‌خواند.
۲. معنای اسلام و ایمان که تنها راه رسیدن به رضوان الاهی در آخرت است.
۳. نقل روایاتی معتبر از اهل سنت در این باره که «هر کسی شهادتین بگوید، خون و مال و آبروی او محترم و مصون است».

۴. نقل روایاتی از معصومان (ع) که سنیان را در هر حکم و آثار همچون شیعیان می‌داند.
۵. نقل احادیثی معتبر از اهل سنت که هر کسی یکتاپرست باشد، اهل نجات است، پس شیعیان و سنیان بدانند اهل نجاتند، از این رو اتحاد و اجتماع داشته، از پراکندگی و تفرقه دوری کنند.

۶ گزارش فتاوای عالمان سنی که یکتاپرستان، مؤمن و گویندگان شهادتین، اهل نجاتند، پس نباید دشمنی و درگیری میان فرقه‌های اسلامی پیش آید.

۷. نقل روایاتی از اهل سنت که برای شیعه بشارت است و در ستایش و رستگاری اینان است.

۸ گزارش سرگذشت مستبصران و پیشینیانی که با نظر اکثریت مخالفت ورزیدند، اما به عدالت‌شان زیانی نرسید.

۹. دفاع از تشیع و پاسخ به تهمتها و فتاوای تکفیر.

۱۰. اشاره به نسبت‌های ناروا به شیعه و آشکار کردن کذب دروغگویان.

۱۱. دفاع از شیعه و پاسخ به تهمتها و دورغهای صاحب المنار.

۱۲. علل فاصله گرفتن شیعه و سنی، نیز عوامل کناره‌گیری سنیان از مذهب اهل بیت (ع).

ترجمه‌های فارسی این اثر

(ا) در راه تفاهم مسلمانان، احمد موسوی و...، چ آزادی، بی‌تا.

(ب) مباحثی پیرامون وحدت اسلامی، سیدابراهیم سیدعلوی، چ نشر مطهر، ۱۳۸۰.

(پ) مباحث عمیقی در جهت وحدت امت اسلامی، احمد صادقی اردستانی، چ حاذق، ۱۳۶۲.

(ب) ابوهریره

دومین عنوان چاپ شده در مجلد سوم، ابوهریره است. این اثر در چند فصل، شرح حال جامع و تحلیلی ابوهریره از روزگار پیامبر تا عصر معاویه است و درباره میزان اعتبار احادیث او سخن می‌گوید. در پایان برای نمونه به تحقیق و نقد چهل حدیث از ۵۳۷۴ حدیثی پرداخته که از وی نقل شده است. نگارش این اثر به خوبی می‌نمایاناند علامه شرف‌الدین در احادیث و اسناد اهل سنت بسیار مهارت دارد، نیز گستره اطلاعات و آگاهی بسیار ایشان را می‌رساند.

در مقدمه کتاب، بحثی با عنوان «منع تدوین سنت، رأی یا روایت؟» شروع شده، جایگاه قول و فعل و سیره پیامبر و اهل بیت (ع) بر شمرده شده، آگاهی و علم امام علی (ع) از شریعت بیان گشته است. چنان‌که درباره حدیث ثقلین به عنوان یکی از محکومات سنت نبوی سخن رفته، موضع‌گیریها در برابر این حدیث گزارش شده است. نیز هشدارهایی که پیامبر به مسلمانان درباره رخداد‌های پس از حیات خود داد، از جمله منع تدوین سنت و سیره ایشان یا دروغ بستن بر پیامبر، اما اهل بیت (ع) سنت نبوی را حفظ کردند، گرچه معاویه با کید و شگرد خود کوشید حدیث و سنت نبوی را با تحریف و جعل بیالاید، ولی اهل بیت کوشیدند با چنین مسخ و دگردیسی فرهنگی رویارویی کنند.

مجلد چهارم

این مجلد، پنج عنوان در بر دارد، از جمله:

الف) کلمه حول الرؤیة: بررسی اینکه آیا رؤیت خدا ممکن است؟ نیز مباحثی همچون: اختلاف مسلمانان در امکان و امتناع رؤیت و نقل گفته‌های آنها، روشن کردن نزاع و بحث، استدلال عالمان

شیعی بر امتناع رؤیت با نگرش عقلانی و استدلال به قرآن، طرح استدلال فخررازی و پاسخ مستدل به وی، نصوص امامان در امتناع رؤیت.

ب) فلسفة الميثاق والولاية: جوابهای مستند و مبسوط به پرسشهایی است که از مرحوم شرفالدین درباره تفسیر آیات ولایت کرده‌اند، از جمله سؤال حاج شیخ عباس‌قلی واعظ تبریزی درباره آیه ۱۷۲ اعراف و آیه سوم مائده. از آن رو که این آیات درباره میثاق ربوبیت و توحید است، نیز میثاق ولایت و حاکمیت ربانی، اثر این‌گونه عنوان گرفته است. در پیشگفتار تحقیق آمده که پرسشها عبارت بوده از:

۱. آیه میثاق - با قطع نظر از عالم ذر - به چه معناست؟

۲. چگونه بدان بر نبوت و امامت استدلال می‌شود؟

۳. پیش از آیه ولایت، از تحریم خبائث بحث می‌شود، پس چه ربطی به تعیین امام دارد؟

۴. چرا اكمال دین را مربوط به امامت می‌دانیم؟

۵. چرا قرآن به صراحت از امامت امام علی(ع) سخن نگفته است؟

۶. دلیل امامت امامان چیست؟

۷. دلیل انحصار خلافت به امامان چیست؟

در ادامه شیوه شرفالدین در تفسیر، آنگاه تحلیل و بیان فلسفه میثاق و ولایت آمده است.

ج) أجوبة مسائل موسى جار الله: کتاب در پاسخ به پرسشها (و در واقع شبهات و تهمتهای) موسی جارالله، یکی از علمای سنی نوشته شده است. وی به کشورهای اسلامی و غیر اسلامی، مسافرت‌هایی کرد و از اوضاع و احوال مسلمانان، اطلاعاتی به دست آورد، سپس با طرح پرسشهایی، از علمای شیعی پاسخ خواست. اثر حاضر بیست پاسخ به وی است. پرسشها درباره موضوعات زیر است: لعن و تکفیر صحابه، از جمله ابوبکر و عمر، تحریف و تأویل قرآن، نظر شیعه درباره فرقه‌های اسلامی، تقیه، ارث (عول)، متعه، بدا و...

ترجمه این اثر با عنوان بیست پاسخ به موسی جارالله، توسط انتشارات جهان‌آرا ظاهراً در ۱۳۵۲ چاپ شده است. مقدمه تحقیق با عنوان «چرا پرسشها و چرا پاسخ» شروع شده، به تاریخچه نگارش اثر اشاره دارد، نیز محتوای پاسخهای شرفالدین را گزارش می‌کند.

د) إلی المجمع العلمی العربی بدمشق: این اثر ردیه‌ای بر تهمتهایی است که رئیس مجمع علمی عربی: علی محمد کردعلی (۱۳۷۲ق) به شیعه نسبت داده است.

علامه شرفالدین در پی نشر مطالبی تفرقه‌انگیز و اتهاماتی به شیعه در یکی از نشریات وابسته به آن مجمع، ضمن ابراز شگفتی و تأسف از تکروری برخی اعضا، بر نقاط وحدت مذاهب اسلامی پافشرد، به پاسخ شبهات می‌پردازد.

در پیشگفتار تحقیق با عنوان توصیه به وحدت اسلامی، به تبارشناسی آثار علامه در این راستا پرداخته، ویژگیهای رویکرد وحدت‌گرایانه بیان شده، موضوع شیعه و وحدت کندوکاو شده است.

هـ) مسائل فقهیه: این اثر مجموعه بحثهایی است که علامه در مجله العرفان منتشر کرده است و به بیان چند فرع فقهی مورد بحث و اختلاف شیعی و سنی پرداخته، با دلایلی روشن، حقانیت و مستدل بودن این فروع را بنا بر مذهب جعفری ثابت می‌کند.

مجموعه حاضر، از جمله شامل این مباحث است: جمع بین دو نماز، مسح یا شستن پاها در وضو، تقصیر نماز و افطار روزه مسافر، ازدواج موقت و...

این کتاب با عنوانهایی همچون *مسائل خلافیه، مذهب الإمامیه فی الفروع الخلافیه*، نیز چاپ شده، برخی به اشتباه آن را کتابی دیگر (غیر از مسائل فقهیه) پنداشته‌اند.

مجلد پنجم

این مجلد شامل دو عنوان: *الکلمة الغراء فی تفضیل الزهراء(س)؛ المجالس الفاخرة فی ماتم العترة الطاهرة*، است.

الف) *الکلمة الغراء*، در اثبات برتری حضرت زهرا(س) بر دیگر زنان، با تمسک به آیات و روایات وارده در شأن ایشان است. به حق می‌توان این اثر فروزان و درخشنده را گویاترین سند در اثبات فضیلت و برتری حضرت فاطمه دانست. این رساله گرچه مختصر و کوتاه اما پرمحتوا، مستدل و غنی است.

این اثر چهار ترجمه به فارسی دارد:

ا) فاطمه برترین بانو، حبیب‌الله رهبر اصفهانی، چ دارالفکر، ۱۳۵۲.

ب) ترجمه *الکلمة الغراء*، محسن بیدارفر، چ الزهراء، ۱۳۶۲.

پ) بانوی بهشت، خدیجه مصطفوی، ۱۳۷۸.

ت) سخنی شیوا در برتری حضرت زهرا، محمدرضا مهنری، چ بنیاد معارف اسلامی، ۱۳۸۳.

در فصل «آیات» به این آیها اشاره شده: آیه مباحله، آیه تطهیر، آیه مودت و آیه لبرار. در فصل «روایات» با استفاده از منابع سنیان، دوازده حدیث از رسول خدا درباره فضایل حضرت زهرا(س) آمده است.

ب) *المجالس الفاخرة فی ماتم العترة الطاهرة*

این کتاب در اصل در چهار مجلد تدوین شده بود: سیره پیامبر (جلد یکم)، احوال امیرمؤمنان، فاطمه زهرا و امام حسن (جلد دوم)، احوال امام حسین (جلد سوم)؛ احوال دیگر امامان (جلد چهارم). اثر در آشوب سال ۱۳۳۷ به هنگام غارت کتابخانه ایشان گم شده یا از بین رفته است. کتاب حاضر مقدمه اثر درباره فضیلت گریه بر امام حسین، اسرار شهادت و فلسفه آن می‌باشد، نیز در برگیرنده پنجاه مجلس، مطالبی متناسب با دهه محرم و مجلس روز عاشورا است که برخی از شاگردان و یاران علامه شرف‌الدین گرد آورده‌اند.

از این کتاب، دو ترجمه به فارسی در دست است:

۱. فلسفه شهادت و عزاداری حسین بن علی(ع)، علی صحت، انتشارات مرتضوی، ۱۳۵۱ش.

۲. سوگنامه امام حسین(ع) و یارانش، سیدابراهیم سیدعلوی، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۲ش.

مجلد ششم، مقالات

در بردارنده پانزده مقاله است، از این‌رو این جلد با عنوان «مقالات» چاپ شده است. پس از ۷۷ صفحه مقدمه تحقیق، بقیه اثر به مقالات اختصاص دارد. برخی از این مقالات و نامه‌ها پیشتر در مجله عرفان، و بعضی به گونه مستقل چاپ شده، دو عنوان از مقالات برای نخستین بار در مجموعه موسوعه چاپ می‌شود.

مقاله نخست، تألیف الامة

بحثی در باره برخی مسائل اختلافی بین شیعه و سنی در اصول و فروع دین و حقایق تاریخی است، با استناد به عقل و نقل و استنتاج و تحلیل. مقاله در نخستین سال انتشار عرفان چاپ شده، بعداً به اثر ارزشمند *الفصول المهمة فی تألیف الامة* تبدیل شد. در تحقیق اثر ضمن اشاره به پیشینه عنوان، بحثهایی با عنوان اسلام، دین اجتماعی و همگرایی، نشان دین آورده شده است.

مقاله دوم، مودة اهل البيت فریضة

در بحث مودت اهل‌بیت به عنوان یک فریضة و واجب دینی، نصوصی از سنی و شیعی آورده شده، اشکالاتی که به آیه ۲۳ سوره شورا وارد شده، پاسخ داده شده است. این آیه درباره اهل‌بیت است. تفصیل این مطلب در *معرفی الکلمة الغراء فی تفضیل الزهراء(س)* آمده است.

مقاله سوم، عصمة اهل البيت بنص الكتاب

بحث عصمت اهل‌بیت در فصل دوم *الکلمة الغراء* با شیوه و پردازش متفاوت از این اثر آمده، برای اثبات مدعا به آیات استناد شده، نصوص شیعه و سنی مورد استشهاد است.

مقاله چهارم، الصلاة علی اهل البيت فریضة

سلام و صلوات بر اهل بیت چهارمین مقاله این اثر است که علامه شرف‌الدین بدان می‌پردازد.

مقاله پنجم، ثبوت الإمامة لعلی بنص الكتاب

در اثبات امامت حضرت علی(ع) با تکیه بر نص قرآن «*انما ولیکم الله ورسوله والذین آمنوا...*» است.

مقاله ششم، بینة الوحی و شهادتها بأن علیاً و شیعتہ خیر البریة

در بررسی آیه هفتم سوره بینه و اثبات اینکه امام علی(ع) و شیعیانش بهترین مردمانند.

مقاله هفتم، فریضة ما اذاها إلا علی(ع) او آیه لم يعمل بها غیره

همه مسلمانان معتقدند در قرآن آیه‌ای است که به جز امام علی(ع) کسی دیگر بدان تا روز

قیامت عمل نکرده است «*یا ایها الذین آمنوا إذا ناجیتم الرسول فقدموا بین نجاکم صدقة*» مقاله به

بحث و بررسی این آیه و نظریات درباره آن می‌پردازد.

تحقیق اثر (ص ۲۴-۳۱ مجلد ششم) با عنوان امامت و افضلیت علی بن ابی‌طالب در نصوص قرآن، در توضیح مقاله پنجم و ششم و هفتم، مباحث زیر را در بر دارد: امامت عامه و خاصه، امامت اهل‌بیت، تفسیر پیامبر از مفهوم و مصادیق اهل‌بیت، شیوه علامه شرف‌الدین برای بیان امامت خاصه. این سه مقاله از کتابی با عنوان *سبیل المؤمنین فی إمامة ائمة الدین* گرفته شده است. موضوع آن کتاب اثبات امامت عامه پس از رسول اکرم و اختصاص آن به امامان معصوم(ع) به وسیله ادله عقلی و نقلی است. مجله العرفان برخی از بخشهای این کتاب را به چاپ رسانده، اما اصل و قسمت عمده کتاب سوخته است. در این اثر، عصمت ائمه ثابت شده، اثر *النصوص الجلیة فی إمامة العترة الزکیة*، در پشتیبانی همین کتاب نگاشته شده، هشتاد حدیث از سنی و شیعی را در این باره دارد. نیز با اثری دیگر (تنزیل آیات الباهرة فی فضل العترة الطاهرة) در یک مجلد، در بردارنده صد آیه می‌باشد که بنابر عقیده اهل سنت درباره اهل‌بیت نازل شده است.

مقاله هشتم، *عقلیة الوحی زینب بنت امیر المؤمنین علی بن ابی‌طالب(ع)*

این اثر، رساله مختصری است درباره فضایل و شخصیت حضرت زینب(س) به همراه اشاراتی کوتاه و گذرا به زندگانی آن بانوی بانوان که در پی ساختن ضریحی در ایران برای آن حضرت و فرستادن آن به سوریه جهت نصب بر مرقد مطهر ایشان نگاشته شده است.

مؤلف در بخشی از این رساله با استناد به برخی آیات و روایات، ایرانیان را ستوده است. «ایران و ما ادراک ما ایران». از جمله آیاتی که مؤلف در مدح ایرانیان بدان استناد کرده، آیه کریمه «وَإِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ» است که این روایت شریف نبوی در ذیل آن آمده: «إِنَّ نَاسَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ ذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، وَكَانَ سَلْمَانَ أَلِيَّ جَنْبِ رَسُولِ اللَّهِ، فَضَرَبَ يَدَهُ عَلَيَّ فَنَحَذُ سَلْمَانَ فَقَالَ: هَذَا وَقَوْمُهُ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ مَنُوطًا بِالْثَرِيَّا لَتَنَاوَلَهُ رَجَالٌ مِنْ فَارِسٍ».^۴

وقتی رسول خدا آیه «و اگر روی برتائید، (خدا) جای شما را به مردمی غیر از شما خواهد داد که مانند شما نخواهند بود، را تلاوت کرد، از ایشان پرسیدند: اینهایی که اگر ما روی برتائیم، خداوند آنها را جایگزین ما می‌کند، کیستند؟ حضرت در حالی که به شانه سلمان می‌زد فرمود: این مرد و هموطنان او، سوگند به آنکه جانم در دست اوست، اگر ایمان به ثریا اویزان باشد، مردانی از ایران به آن دست خواهند یافت! ترجمه کتاب *عقلیة الوحی* را آقای محمدرضا مهری با عنوان *عقلیه خاندان وحی* به فارسی ترجمه کرده و انتشارات سنای تهران در سال ۱۳۸۰ در ۵۶ صفحه آن را به چاپ رسانده است.^۵

مقاله نهم، *صلح الحسن(ع)*

صلح امام حسن موضوعی تاریخی سیاسی و مربوط به اعتقادات دینی شیعیان است که در پژوهش تاریخ و سیره اهل‌بیت(ع) با اهمیت است. این اثر، کتابی در قالب مقاله و تقریظ بوده بر کتاب *صلح الحسن*، مرحوم آیت‌الله شیخ راضی آل‌یاسین که پیش از انقلاب اسلامی توسط مقام معظم

رهبری به فارسی برگردان شده، با نام صلح امام حسن(ع) پرشکوه‌ترین نرمش قهرمانانه تاریخ (انتشارات آسیا، تهران، ۱۳۵۴ در ۵۴۶ صفحه، وزیری) چاپ شده است.

شرف‌الدین ضمن بیان اهمیت موضوع، به آسیب‌شناسی آن پرداخته، می‌گوید که حتی بسیاری از شیعیان معاصر امام پی به حکمت و علت آن نبرده، امام را با تعابیر زننده آزرده‌اند. از این رو ضرورت آشنایی با فلسفه این اقدام روشن می‌گردد. در ادامه چهارده ویژگی متمایز کتاب بر شمرده می‌شود. نیز ناهمگونی اخلاق و تربیت محمدی از آموی بازگویی می‌شود.

در دنباله، مباحث زیر آمده است: برخورد پیامبر با طلقاً و امویانی که تألیف قلوب شدند؛ سیره کلی معاویه؛ نقشه امویان برای نابودی رسالت محمدی؛ تفاوت سیره خلیفه دوم با کارگزارانش و نقش آن در سرکشی معاویه؛ نیرنگ معاویه برای نابودی اسلام به نام اسلام و...
مقاله دهم، زکاة الأخلاق

مجموعه مقالاتی در باره اخلاق اسلامی با موضوعاتی چون نفاق، کذب، عدل و ظلم. نگارنده بدین مباحث نیز می‌پردازد؛ تعریف مکارم اخلاق، تعریف اخلاق، طبیعت ملکاتی اخلاقی و میزان امکان تغییر آن و دلایلی در این باره و بحث با مخالفان، تعریف علم اخلاق و هدف و موضوع آن، برتری و اهمیت علم اخلاق و...

مقاله یازدهم، بغية الفائز في جواز نقل الجنائز

مقاله‌ای فقهی در رد کسانی که نقل اموات به مشاهد مشرفه را جایز نمی‌دانند، به ویژه به رأی سیدمحمد علی هبة‌الدین شهرستانی که مقاله‌ای در این باره در مجله العلم با عنوان «تحریم نقل الجنائز المتغيرة» منتشر کرده بود.

علامه به بحث درباره انتقال جنازه پیش از دفن و بعد از آن به مشاهد مشرفه و جاهای دیگر می‌پردازد.

مقاله دوازدهم، ثبت الأثبات في سلسلة الرواة

رساله‌ای که علامه در آن استادان خود (از اعلام شیعی و زیدی و سنی) در روایت را ذکر کرده، هم‌چنین به اشخاصی که اجازه روایت داده است.

در تحقیق مقاله مطالب زیر آمده: کرامت انسانی، جایگاه ممتاز سنت، ارزش استناد روایی، اهل بیت - فداییان سنت، اجازه و اجازات، امام شرف‌الدین - اجازه دهنده و گیرنده، محتوای کتاب، ویژگیهای اثر و چاپها.

مقاله سیزدهم، تحفة المحدثین فیما أخرج عنه الستة من المضعفین

این کتاب با ترتیب الفبایی، به شناساندن روایات ضعیف کتب صحاح ششگانه می‌پردازد. نسخه کامل در آتش‌سوزی منزل علامه، از بین رفته، قسمت کمی درباره ۲۳ محدث باقی مانده است. در تحقیق اثر، مطالب زیر گنجانده شده: خاستگاه ارزیابی خبر، فرایند منع تدوین حدیث نبوی و پیامدهای منفی آن، پدیده تشویق بر تدوین حدیث و اسباب آن، تدوین با رویکرد و... .

مقاله چهاردهم، الفضائل الملفقة و الأحادیث المختلقة

کتاب ردیه‌ای بر روایات جعلی در ستایش ابوبکر است.

در پژوهش کتاب آمده است: فضایل در نگرش قرآنی، احادیث فضایل، علل منع تدوین حدیث، پدیده فضایل جعلی و ساختگی، برخورد با آنها، شیوه شرف‌الدین برای رویارویی با فضایل ساختگی.

مقاله پانزدهم، مختصر الکلام فی مؤلفی الشیعة من صدر الإسلام

آخرین گفتار از مجلد ششم، بررسی و معرفی نخستین نگاه‌های شیعی از زمان در گذشت پیامبر(ص) تا عصر امام هادی(ع) (سده اول تا سوم هجری) است.

در تحقیق اثر آمده: عنوان درست، همان است که گفته‌ایم، نه «مؤلفو الشیعة فی صدر الإسلام» زیرا نگارنده بر آن بوده که ثابت کند شیعه در نگارش و تصنیف، بر دیگر مسلمانان و صحابه مقدم بوده‌اند، چون صحابه از تدوین منع شده، اما شیعه به پیروی از اهل بیت، بدان همت می‌گماشت. این امر در پیشینه و تبارشناسی شیعه به کار می‌آید، چون ثابت می‌کند شیعیان، از اصالت و تاریخی کهن برخوردارند، نیز بسیاری دانشها به دست اینان ایجاد شده است.

مجلد هفتم، بغیة الراغبین فی سلسله آل شرف‌الدین

کتابی است ادبی، تاریخی، رجالی، در شرح حال عالمان خاندان شرف‌الدین و خاندان صدر و ذکر احوال و آثار استادان و شاگردان آنان.^۶ نیز تاریخ ادبی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی لبنان و نجف در عصر علامه شرف‌الدین. مقدمه کتاب به قلم استاد محمدعلی قاسم درباره علامه شرف‌الدین و شخصیت علمی، اجتماعی و اصلاحگریانه وی، نیز شرح حال نیای بزرگ ایشان (سیدشرف ابومحمد ابراهیم بن زین‌العابدین) است. در ادامه علامه به شرح حال برادران سیدشرف، فرزندان وی، عموها و جد و پدرش می‌پردازد. نیز شرح حال دیگر رجال آل شرف‌الدین. بخش عظیمی، زندگینامه خودنوشت علامه است. چنان که فرزندان ایشان (سیدعبدالله) بسیاری از نامه‌ها و سخنرانیها و بحثهای علامه را آورده، مقالات اندیشوران و ادیبان و نویسندگان را در تبیین زندگانی علمی، سیاسی و ادبی علامه نقل کرده است. در پایان، زندگینامه امام موسی صدر، سیدمحمدباقر صدر و خواهر شهیدش (بنت الهدی) آمده است.^۷

در تحقیق کتاب شجره‌نامه آل شرف‌الدین و آل صدر آمده، توضیحاتی درباره اثر افزوده شده، از جمله: موضوع، عنوان، اهداف، اسلوب و شیوه نگارش، شاخصه‌ها، ارزش اثر و تدوین. نیز به چاپها و تحقیق اثر اشاره رفته است.

مجلد هشتم، ملحقات بغیة الراغبین

علامه شرف‌الدین در زمان حیاتش نتوانست بغیة الراغبین را چاپ و منتشر کند، اما فرزندش (سیدعبدالله) با افزوده‌هایی (با نام ملحقات) اثر را به چاپ رساند. اضافات درباره دیگر شخصیت‌های خاندان شرف‌الدین و آل صدر است که علامه بدانها اشاره نکرده بود. نیز سخنرانیها و مدارکی ارزشمند.

محتوای ملحقات، بخش نخست، بیش از نود صفحه درباره وفات علامه و مراسم سوگواری، بازتاب درگذشت، عزاداری و مرثیه‌سراییها در عراق و لبنان؛ بخش دوم، بازماندگان؛ بخش سوم، علامه شرف‌الدین در روزنامه‌های لبنان، به ویژه مبارزات وی در دهه هشتاد؛ بخش چهارم، شرح حال نگاران علامه شرف‌الدین؛ بخش پنجم، مکتب جعفریه؛ بخش ششم، شرح حال امام موسی صدر و سیدمحمدباقر صدر و بنت‌الهدی در ۱۸۰ صفحه.

مجلد نهم، اسناد، سخنرانیها، نامه‌ها، اجازات و تقریظات

در مقدمه تحقیق آمده: این مجلد در بردارنده اسنادی ارزشمند (عکس و نامه و پیام و خطابه و بیانیه‌ها و...) از علامه است، نیز نامه‌هایی که دیگران برایشان نوشته‌اند، که به ترتیب موضوعی است. این مجموعه نشانگر گستره وسیع فعالیت‌های فکری، سیاسی و اجتماعی علامه است، نیز ارتباطات وی و شماری از کارهای و موفقیت‌های ایشان در برنامه‌های فرهنگی و سیاسی، همچنین گزارشی از بنیادهای اجتماعی و سیاسی و علمی و مؤسسات تربیتی و آموزشی که اساس نهاد.

نامه‌های وی به فرزندان و نزدیکان (۶۷ نامه) نامه‌ها به خویشاوندان (۷۱ نامه) سپس به علما و شخصیتها و مؤسسات به ترتیب آمده، مجموعاً ۱۰۲ نامه است. آنگاه اجازات استادان ایشان، نیز اجازاتی که به دیگران داده، همچنین تقریظاتی که داشته یا نوشته است (۳۳ سند). در ادامه سخنرانیها و پیامها (۳۰ نامه)، نامه به رهبران سیاسی (۳۵ پیام) و فهرست کتب و رساله‌هایی که در اختیار داشته است. این مجلد در بردارنده ۳۵ سند و نامه است.

مجلد دهم

در حدود پانصد صفحه، فهرستهای فنی اعم از روایات، احادیث، اعلام، کتب، اماکن، اسناد و غیره را در بر دارد:

سخن پایانی: معرفی مجموعه‌ای چنین سترگ، نیازمند کتابی فاخر است و در یک یا چند مقاله نمی‌گنجد، اما از آن رو که بنا بود شیفتگان و علاقه‌مندان فرهنگ و دانش، با چاپ نو آثار علامه فرزانه امام شرف‌الدین آشنا گردند (گر چه به اختصار و گذرا باشد) بدین مقدار اندک بسنده شد.

پی‌نوشتها

۱. واحد احیای آثار اسلامی، یکی از واحدهای پژوهشگاه دفتر تبلیغات اسلامی قم است.
۲. ملحقات این اثر توسط فرزند علامه، سیدعبدالله شرف‌الدین نوشته شده است.
۳. محمدرضا حکیمی، ویژه‌نامه شرافت دین، ش ۲.
۴. مجمع‌البیان، ج ۹، ص ۱۸۰.
۵. ویژه‌نامه شرافت، ش ۲، ص ۳۱.
۶. محمدرضا حکیمی، آینه پژوهش، مهر ۷۱.
۷. مهدوی‌راد، شرف‌الدین.